

Fænomenlogi

Fænomenologien retter opmærksomheden mod menneskers oplevelser og erfaringer af verden. Som undersøger forsøger du at forstå et fænomen, som det opleves af andre, samtidig med at du er bevidst om dine egne forforståelser.

Forfatter

Helle Hovgaard Jørgensen

Ph.d. og docent i leg og børne- og ungdomskultur ved UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole.

Den fænomenologiske retning

Fænomenologien er en af de dominerende retninger inden for filosofien i det 20. århundrede og en reaktion mod positivismen. Hvor naturvidenskaben kan måle et jordskælv, er den subjektive oplevelse af jordskælvet en sag for fænomenologer.

Den tyske filosof Edmund Husserl regnes som grundlægger af den filosofiske skole, der kaldes fænomenologi, og som sidenhen er blevet brugt som en empirisk forskningsmetode inden for fx sociologi og antropologi.

Fænomenet er genstanden, som den umiddelbart viser sig, eller som den tilsyneladende konstitueres i bevidstheden. Genstanden kan være mere eller mindre direkte givet. I fænomenologien indebærer det, at fænomenet med nødvendighed må vise sig for subjektet, da det ellers ikke kan opfattes, eller som fænomenologer ville sige: perciperes. Der må med andre ord være et subjekt, der kan erfare fænomenet. Hvis genstanden er 'en sort hingst' vil perceptionen være afhængig af den oplevelse og erfaring subjektet har med fænomenet.

Det er Husserls fortjeneste at rette fokus mod den konkrete menneskelige erfaring med tingenes tilsynekomst, fremfor at tro, vi har adgang til, hvordan tingene 'i virkeligheden' er. Det er med subjektets mellemkomst, at tingene tager sig ud på en bestemt måde. Det indebærer, at fortolkning ligesom subjektivitet spiller væsentlige roller i fænomenologien.

Fænomenologien vil nå bag den sproglige verden

Fænomenologien ønsker at nå bag den sproglige verden og er læren om det, der fremtræder for vores menneskelige bevidsthed, før vi sætter ord på, men også mens vi sætter ord på dem. Et centralt spørgsmål er således, hvad sprog betyder for menneskers erfaringsdannelse, men omvendt også hvad sanser og kropslige erfaringer betyder for sproget. Ifølge antropolog Martin Lindhardt beskæftiger den fænomenologiske antropologi og sociologi "... sig først og fremmest med den menneskelige erfaring, det vil sige med de måder, hvorpå mennesker kan erfare deres omverden og sig selv".

"Den fænomenologiske antropologi og sociologi beskæftiger sig først og fremmest med den menneskelige erfaring, det vil sige med de måder, hvorpå mennesker kan erfare deres omverden og sig selv."

Antropolog Martin Lindhardt

Menneskesyn

Fænomenologien er altså optaget af den menneskelige erfaring og anser ikke subjekt og objekt for at være adskilte størrelser, der kan forstås uafhængigt af hinanden. Subjektets erfaringer og oplevelser med den verden, subjektet lever i, kaldes livsverden.

Livsverdenen skal forstås som den konkrete verden, vi til daglig lever i, og som vi har kropslige, sanselige og praktiske erfaringer og oplevelser med. Livsverdenen er en fælles verden med social, kulturel og historisk kontekst. Viden kan derfor ikke gøres uafhængig af subjektet med fænomenologiens briller på, fordi mennesket ikke (og heller ikke videnskabsmennesket)

sket) kan overskride sine kropslige, sanselige og praktiske erfaringer med verden. Hvis vi igen tænker på den sorte hingst, vil de kropslige, sanselige og praktiske erfaringer med fænomenet være meget forskellige afhængig af om oplevelsen med hingsten har været 1) at læse om den 2) at køre i en bil med den som logo 3) at galopere henover en stubmark på den.

Det er subjektet og den subjektive erfaring med verden, der spiller en afgørende rolle i et fænomenologisk perspektiv og ofte dét, der vil være genstand for analyse.

Fælles livsverden i undersøgelser

Den fælles livsverden spiller også en rolle, når vi planlægger, udvælger, opstiller og udfører eksperimenter, og når vi aflæser fx måleinstrumenter, fortolker, sammenligner og diskuterer med andre studerende. Vores grundlæggende erfaringer med både livsverden og videnskab vil spille ind. Alligevel kan du sandsynliggøre din viden ved hjælp af fænomenologiske studier.

Som undersøger kan du selvfølgelig ikke kigge ind i andre menneskers hoveder endsige forstå dem til fulde. Men du kan metodisk nærme dig en forståelse af genstanden for din analyse. Husserl bruger begrebet epoché til at forklare, at enhver undersøgelse af verden er forbundet med en form for reduktion (af virkeligheden), og det må du som undersøger tage højde for, ligesom undersøgeren må anlægge et førstepersonsperspektiv og undersøge intentionaliteten.

Reduktion betyder, at du fører noget tilbage (reducerer), det vil sige at du undersøger betingelserne for, at noget fremtræder. Epoché er en forudsætning for at gøre dette, det første skridt, hvor vi sætter parentes om vores viden om den naturlige verden.

Videnskabelig metode

Den fænomenologiske videnskabsteoretiske retning retter sig mod objektet, som det i en vekselvirkning mellem subjekt og verden formes i den menneskelige bevidsthed. Det har selvsagt metodiske konsekvenser at interessere sig for, hvad der sker i den menneskelige bevidsthed, før der sættes ord på. Hvordan kan det undersøges og stadig kaldes videnskab?

Fænomenologiske metoder må nødvendigvis være med til at skærpe blikket for det nærmeste. En bærende idé i fænomenologien er intentionaliteten. Altså det forhold, at den menneskelige bevidsthed altid er rettet mod noget. Det betyder, at mennesket og verden er flettet sammen. Bevidstheden kan således ikke beskrives uafhængig af, hvad den er rettet imod, ligesom fænomenet, bevidstheden er rettet imod heller ikke kan beskrives uafhængig af bevidstheden. Med andre ord er genstandsfeltet ikke uafhængigt af de givne sociale processer og den specifikke kontekst. Både den enkeltes hverdagsliv i f.eks. børnehaven og den meningshorisont, der hører til, må undersøges. I en fænomenologisk tilgang er det væsentligt at inddrage de subjekter, som genstanden fremtræder for.

Et førstepersonsperspektiv

Det indebærer et førstepersonsperspektiv, og fokus vil oftest være på deltagelse og gøre. Det er for så vidt et fænomenologisk vilkår, at selv tætte beskrivelser fra et feltarbejde ikke kan nå til bunds i det, der beskrives.

Det er nær ved umuligt at give en så præcis beskrivelse af, hvad der faktisk skete, selv om du som undersøger selv var tilstede og observerede det. Hvordan kan du fx præcist gengive mimik, gestik, lyde, dufte, smag eller visuelle indtryk på en måde, så samtlige læsere af dokumentationen af dit feltarbejde vil have en udtømmende forestilling om, hvad der virkeligt fandt sted? Det kan du ikke. Forholdet mellem livsverden og videnskab er dynamisk. Verden er, som den fremtræder for os, hvad enten det er vores perception af den i vores daglige brug eller i vores videnskabelige analyser. Men det betyder ikke at 'anything goes'.

Præcise beskrivelser og detaljer

Som undersøger må du gøre dig umage med at være præcis i sine beskrivelser af det, der i fænomenologisk forstand kan regnes for 'sikkert'. Det knytter an til Husserls begreb om epoché, der drejer sig om den form for reduktion, der ikke betyder formindskelse, men drejer sig om at føre tilbage til det, der er sikkert:

"En tilbageføring til det, der er sikkert, til det, hvorpå der fremover kan bygges; til det, hvorfra begreber kan udledes, som kan fastholde den grundlæggende mening i de oplevede fænomener og erkendelsen af dem."

Filosof Edmund Husserl

Den grundlæggende mening i de oplevede fænomener (jf. citatet ovenfor), kræver grundlæggende teoretisk viden. Genstanden for undersøgelsen, fx Børns leg med digitale medier, bliver "forestillet, erfaret, bedømt, værdsat, vurderet, forstået, erindret osv." (Zahavi, 2007, s. 17) af både børn og voksne på forskellige måder.

Fænomenet 'børns leg med digitale medier' er indlejret i både børns og pædagogers livsverden. Børn og pædagoger vil have vidt forskellige erfaringer med fænomenet (og det kan derfor være værd at undersøge begge perspektiver). Fænomenet er ligeledes både kulturelt og historisk genstand for stærke meninger og værdibaserede forestillinger.

Det rigtige feltdesign er vigtigt

I en fænomenologisk analyse objektiverer du ikke fænomenet – som du gør i naturvidenskab – men du sikrer sig, at du får så præcis en beskrivelse som muligt ved at dvæle detaljeorienteret ved det. Feltdesignet må derfor tilrettelægges, så børnenes oplevelser af og med digitale medier kan komme til at danne grundlag for at udlede begreber, "som kan fastholde den grundlæggende mening i de oplevede fænomener og erkendelsen af dem" (Husserl, 1997, p. 50), og dermed skal grundlaget skabes af det, der fremtræder så sikkert som muligt i overensstemmelse med fænomenets karakter'.

Betydning for praksis

Når du taler om en fænomenologisk metode, er det især analysen af første-persons-perspektivet, der er helt afgørende. Det fører til intentionalitet og til forestillings-, perceptions-, doms- og værdiakter, som den fremtrædende genstand må forstås i forhold til.

Det er langt mindre indviklet, end det lyder. Hvis fx den fremtrædende genstand for en fænomenologisk undersøgelse er en borgers livskvalitet eller børns leg med digitale medier,

betyder det, at genstanden må forstås i forhold til de forestillinger, opfattelser, normer og værdier, der gør sig gældende i fx borgerens eller børnenes liv eller leg. Så når vi i praksis undersøger den pædagogiske verden, interesserer vi os fx for borgerens eller barnets forestillinger om sit eget liv, hans opfattelse af sin situation, hans dømmekraft, normer og værdier. Vi arbejder med andre ord pædagogisk ud fra et første-persons-perspektiv.

Derfor vil vores undersøgelse tage afsæt i menneskers egne oplevelser og erfaringer med verden. Vi vil være interesserede i og sensitive overfor, hvad 'jeget' siger (=førstepersonsperspektivet), og det vil danne udgangspunkt for vores praksis. Vi vil være til stede kropsligt og sanseligt, og samtidig forsøge at tilsidesætte og gøre os bevidste om vores forforståelser af et fænomen.

Nøglebegreber

Livsverden, førstepersonsperspektivet, intentionalitet, epoché, fænomen

Litteratur

Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2010). Kvalitative metoder. En grundbog. København: Hans Reitzels Forlag.

Husserl, E. (1997). Fænomenologiens idé. København: Reitzel.

Justesen, L. & Mik-Meyer, N. (2010). Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier. København: Hans Reitzels Forlag.

Lindhardt, M. (2014). Fænomenologien i antropologien. Tidsskriftet Antropologi.

Schiermer, B. (2013). Fænomenologi. Teorier og metoder. København: Hans Reitzels Forlag.

Zahavi, D. (2007). Fænomenologi. Frederiksberg: Samfundslitteratur Roskilde Universitetsforlag.

Zahavi, D. (2018). Fænomenologi: En introduktion. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Citering

Af Helle Hovgaard Jørgensen, peer reviewet af Thomas Illum Hansen, 2. udgave, udgivet 2022.

Korrekt citering af denne artikel efter APA-systemet (American Psychological Association System, 7th Edition):

Jørgensen, H. H. (2022). Fænomenologi. 2. udgave. Hentet den 26. april 2022 på:
www.laeremiddel.dk/viden-og-vaerktoejer/videnskabsteori/videnskabsteoretiske-retninger/faenomenologi/